

Лидија Димковска

ОТАДЕ Л.

американски дневник

(5.10.-23.10.2016)

СОДРЖИНА

I	5.10.2016, Њујорк
4	6.10.2016, Њујорк
8	7.10.2016, Балтимор
13	8.10.2016, Вашингтон
18	11.10.2016, Ешвил
20	13.10.2016, Ешвил
24	14.10.2016, Ајова
31	15.10.2016, Чикаго
34	16.10.2016, Минеаполис-Сент Пол
37	17.10.2016, Минеаполис
41	19.10.2016, Сиетл
46	21.10.2016, Окланд/Сан Франциско
54	22.10.2016, Лос Анџелес

На моите сопатнички низ САД:

The Best American Poetry 2016 и

The Best American Short Stories 2016

5.10.2016, ЊУЈОРК

Јас стојам пред Њујорк или Њујорк стои зад мене? Кој кого потпира? Њујорк – не е или е како Њујорк? Ја немам фасцинацијата од претходните престои овде, но денес во музејот „Гугенхајм“ ме фасцинира уметноста на Блискиот Исток од млади уметници. Се чекаше ред за тоалетот со златната школка на Маурицио Кателан. Избегав вџашена од помислата дека толкумина сакаат да се испразнат во применет уметнички објект од злато. А во фондацијата „Гугенхајм“ средба со Едвард Хирч, американски поет и пријател од нашето неколкугодишно жирирање за полската награда за поезија „Херберт“. На 33-от кат од облакодерот, Њујорк беше просирен низ големите стакла, а само уште „Емпајар Билдинг“ беше повисок од мене. Наоколу – бескрајни полица поезија. Подарокот од Едвард, уредник на антологијата The Best American Poetry 2016, ќе ми го обележи ова патување. Прозата Едвард ја чува дома, во Бруклин, на истата „Парк Плејс Стрит“, 80 броја пред „Софија Ин“ каде што сум сместена.

Во „Странд“ ја купив „Писма до Амазон“ од Марина Цветаева и ѝ/си напишав посвета: „За Мене од Тебе, за Тебе од Мене“. Потоа ручав на клупа во паркот на Унион Сквер. Со бездомници задремани од глад. А јас, голтајќи од сè што ставив во хартиената кутија во „Хоул Фуд“, компулсивно го голтав Њујорк.

На читањето во бруклинската книжарница „Комјунити букстор“ со Кати Китамура пред читањето зборувавме за нашите деца, обележани со мајчинските патувања и отсуства, а на читањето и за мојата одлука да пишувам само на македонски јазик. И за миграциите и за случувањата во поранешна Југославија, како и за радикализмот во литературата. Еден македонски студент кимаше на секој мој збор. Еден од оние 400 000 млади кои последната деценија ја напуштија Македонија. Ми падна смешно кога на излегување ја видов најавата за средба со Славој Жижек и со Јела Кречич во истата книжарница еден месец подоцна. Ќе се разминам со моите Словенци. А ноќта пред тргнувањето за Њујорк, во Љубљана го сонував Шлегово. Полно со народ, со

реновирани куќи на сретсело, со панаѓур,
со живот. Село – значи убав живот. Ах,
Америка. Што ќе ми дадеш, што ќе ми зе-
меш? Може ли една декада, како мојата без
Њујорк, но со Ема, да биде мртва како што
пишува Кристофер Бакен додека Кетрин
Барнет извикува „О, Есперанца!“?

6.10.2016, ЊУЈОРК

Претпладне – меморијалниот центар 9/11
однадвор. Имињата на загинатите околу
дупка со вода. Како да се слеваат и излева-
ат нивните мртви животи. Околу музејот
– футуристички зданија, небаре иднината
која веќе е сегашност да му пркоси на ми-
натото. Не можев да влезам во музејот. Не
можев да ја по(д)несам тагата на Њујорк.
Продолжив понатаму, по Бруклинскиот
мост. Одев, одев, немаше крај, а сонцето ми
пробиваше низ очилата и низ очите, сè до
срцето. Нозете можат да издржат сè, дури
и животот. Оддалеку се гледаше Статуата
на Слободата. И Менхетен, висок и виток,
како од модна писта. Бруклин ми е подома-
шен, ќерамидест, индустриски, со широки
и долги зданија. Стигнав во последен миг
во „Софија Ин“ и Мексиканката Целесте,
жената за сè во хотелот, на шпански ми по-
вика такси. Стоеше пред вратата со рацете
на колковите сè дури не се качив. Возачот
се јави некому и исто така на шпански збо-
руваше и се смееше, зборуваше и се смее-
ше, стопати повторувајќи го зборот фами-

лија. Помислив дека ако треба повторно да дојдам во Њујорк тоа ќе биде само со мојата фамилија, со Ема и Алеш. Колку го сакавме Њујорк јас и Алеш, а сега ми се чини дека ни нему нема да му се допадне корпоративната димензија што го обвиткала. Ама Ема би уживала во Централ парк, хранејќи ги верверичките со био-лешници од „Хоул Фуд“.

Локалната њујоршка заедница изгледа ја сочинуваат богати и сиромашни. Сиромашните (жени – Мексиканки, Афроамериканки, источноевропејки...) ги чуваат децата на зафатените работни Американки. Ги шетаат со автобус, во парк, низ град. Ги сакаат наместо сопствените внуци, а можеби и деца. Неолибералистички симулакруми на љубовта. Едно мало момченце со бели обравчиња и црна залижана косичка, во блузичка со морнарски стил сето време лежи на рамето на постара жена со темно, збрчкано лице која го држи в раце и одвреме-навреме го бакнува. А возењето со автобусот М3 нема крај. Можеби го повела во зоолошка? Една Афроамериканка, млада, убава, пребарува во телефонот додека две

деца, момче и девојче, синооки и русокоси, си играат држејќи се за оградата пред куќата во истиот ред со „Софија Ин“. Ниту ним не им е здодевно, ниту нејзе, ама којзнае како ѝ е во душата.

Заминувам и се прашувам: Зошто овојпат Њујорк ме остави малку рамнодушна? Само неговите зданија сè уште ме воодушевуваат. Луѓето, вкопани во мобилните телефони и со слушалки во ушите, ниту слушаат ниту гледаат нешто друго, освен ако не ги запрашаш за некоја насока. Барем во тоа се сè уште старите добри њујорчани кои ме воодушевија при нашата прва средба пред петнаесетина години. Тогаш во Америка сè ми беше необично: автомобилите, па-тиштата, архитектурата. А денес Америка е сè поблиску до Европа. Или обратно. И овде ретко кој чита во метротото, освен по некое момче или девојка со необичен изглед, како да го утнале возот. Отуѓени, каква што е и Европа. На некој начин ми станува јасно зошто Доналд Трамп може да победи на изборите. Како да е во вистинското време на вистинското место. Олицетворение на една Америка која и е, и не е Америка. Да не

го има Америка заборавено Бога кој секогаш одново ја благословува? Или Бог неа? Џејмс Тејт би заклучил: „Не си баш добар“, ми рече. „Знам“, реков.

Заминав од Њујорк со чудно чувство дека и нема потреба да се видиме пак наскоро. Можеби тоа беше „час во кој посакувавме повеќе“, ми шепна Џил Бјалоски. Најверојатно има право Мариане Борух кога ми дофрлува: „Можеби желбата на другите ме поедноставува мене“. Ноќта „Литерари Хаб“ го објави мојот есеј за мојата писателска генерација во Југославија и пост-Југославија. Заминав со стихот на Паула Бохинц кој ми го сечеше срцето/јаболко на две тврди резанки: „правдата како концепт е и калење железо и терор“.

7.10.2016, БАЛТИМОР

Токму така е како што велите, Џозеф Чепмен и Лаура Ив Енгл: „Збунета, јас сум некој друг“, а Мишел Буазо додава: „часовник на сидот, чај во шолјата, Хенри Џејмс пристигна да ја повика Жорж Санд“.

Лежам во собата на „Вилсон Бед енд Брекфаст“ во Балтимор, соба со многу врамени слики и цртежи и лута на далечините, по речиси три часа патување од аеродромот во Вашингтон до Балтимор, жедна и гладна, си ја повикувам сопствената глава да се смири, да се стопли, да заборави. Три часа ја вртев кон шумите крај патот пред проевот од отворениот прозорец на возачот, инаку добродушен Афроамериканец, кој со некого по телефон си зборуваше на својот мајчин јазик. Ни овде таксистите не го забораваат својот мајчин јазик. Тој им е некакво бегство од реалноста на американскиот сон или кошмар. Long Live Mother Tongue!

Балтимор. Афроамерикански бездомници стојат на автобуските постојки на периферијата во групи или сами, талкаат низ градот или се влечкаат крај трамвајските

пруги. Се чини дека Америка заборавила на нив. А „мојата река еднаш беше неделива“, нели, Натали Диаз? А всушност токму Балтимор е Америка. Животот е реален, му се гледа дното. Но и небото. Како кому. Сопственичката на „Вилсон Бед енд Брек-фаст“ со сопствениот бел џип ме однесе до книжарницата „Ив“ на читањето. Ми раскажа дека е од Перу, дека има девет браќа во Перу и дека мајка им, која живее овде со неа и со мажот ѝ, Американец, копнее да си оди во Перу, сака таму да умре. За миг помислувам – дали и Ема некогаш ќе ѝ зборува вака на некоја туѓинка за мене? А Алеш – зар не би ме закопал во Љубљана? Ама каде јас би сакала да умрам? „Пола гроб да ми биде тука, пола таму.“ Маж ѝ на Хуанита е крупен и висок, барем на фотографиите во дневната. Моментно е во Мајами. Изгледа се занимава со воздухопловство, на сидовите се закачани врмени текстови за Наса со негов потпис. Никогаш не би ми паднало на ум да врамам текст од весник. И воопшто – куќата е чиста историја, преполна со предмети, слики, ситници, сè убаво наместено и распоредено, како и старинскиот сервис за јадење од деветнаесеттиот век во трпеза-

ријата. Американски палачинки со јаворов сируп, овошен јогурт, сок, кафе, четири резанки јагоди и парче изрезбана печена сланина. Појадуваме заедно, сите гости во пансионот, од прекрасни чинии и прибор од 19-от век. Во Европа никогаш не сум јадела во толку стари чинии. Европа е музеј кој не работи во понеделник, Америка е музеј отворен и ноќе. На читањето во книжарницата посетителите ме дочекаа со веќе излизани отворени примероци од „pH неутрална историја“ на англиски, книжарката ме дочека со извонреден блог за „Резервен живот“, а сопственикот ми подари шолја за чај. Оние автори кои повеќепати имале читање во книжарницата веќе имаат сервис од истите шолји за чај. И мене ми рекоа дека ќе ме чекаат уште пет шолји за чај. Ако не се вратам, ќе испратам петмина европски автори по нив. Или подобро - авторки!

Отаде периферијата, Балтимор со своето пристаниште ми се виде мирен град. Со деца во училишни униформи и разиграни очи. Црни, жолти и бели. Богатство од бои, од насмевки, од души. „Кое цвеќе е ова?“ децата ги праша учителот, човек во години.

Нагаѓаа и учениците и останатите три учители. Заедно поминавме на семафорот, тие упатени кон Аквариумот, јас кон квартот Мала Италија. Не го дочув називот на цвеќето, а ни самата не знаев како се вика и тоа на ниту еден од моите јазици - цвет во виолетова боја што не беше ни јоргован ни темјанушка. Виолетов цвет во октомври. И самата „бев на пат да станам филантроп“, Денис Думел.

Во Мала Италија - куќи со италијански знамиња, ресторанчиња со италијанска музика. Среди италијанштината, мало индиско ресторанче со духовито име „Мала Индија“. Сè уште беше рано за ручек, иако ќе беше убаво да се руча во симулакрум на соседна држава во странство. Моето странство во странство во странство... Изгледа ни самата веќе не знам колку матрјошки содржи мојата. И која од нив е гладна, а која не. А неколку часа подоцна, кога веќе бев далеку од Мала Италија, си купив ладен сендвич со чедар и мисиркино месо во една полупразна продавничка што одвај ја најдов во комплексот посветен на балтиморскиот бејзбол. Продавачката прво побара пари за да

ми даде сметка. Логично, не можев да не се насмеам. Се качив на вториот кат во „Барнс енд Нобел“ на одделот за преводна литература речиси без преводна литература. На другиот крај од книжарницата прелистав две претешки антологии на американската поезија. Различни уредници - различни поети. Во една од нив ја пронајдов и мојата Луиз Ердрич, со песна! Колку ја сакам нејзината луда проза! Живее во Минеаполис – ќе ја видам ли?

Пред заминувањето од Балтимор сопственикот на пансионот кој се беше вратил од Мајами, крупен белолик Американец, ми го симна куферот, ме послужи со мусли полеани со мед, пржени јајца со пржени лепчиња и пржена сланина, сок, кафе, јогурт и ме испрати со цврст стисок на раката. Не сакајќи ми се причини дека е онака како што пее Дејвид Батомс: „Ова е Бланкеншип, татко на петорка, сопственик на запрежен коњ и на крава“. Жена му и нејзината мајка, со чисти престилки и замазнети перуански коси, ме прегрнаа како да им бев семејна гостинка. Постојат такви пансиони во светот, од кои не ти се заминува.

8.10.2016, ВАШИНГТОН

Една крупна жена, додека и двете купувавме билети за воз до Вашингтон од автоматите на железничката станица во Балтимор, ми се озари: „Have a blessed day“. Убаво. Едно детенце ми се насмевна во возот кога му го допрев носето. Симулакрумот на носот на Ема, мојот најомилен дел од нејзиното тело. Одеднаш ја сфатив мислата на Олена Калитиак Дејвис: „Сосема ми се нејасни: мојот скептицизам, начините, дарбите, доларите, 'интегритетот', деновите, уметноста“. Патувањето траеше еден час. Се симнав на главната станица „Унион“ и од таму се качив на „Биг Бас Вашингтон ДС“ – првиот туристички автобус во животот. Промашување и разочарување. Водичот беше неук, во автобусот вриеше туристи, низ замаглените прозорци речиси ништо не се гледаше, надвор лиеше дожд. Платив 39 долари за крајно цинична тура, наречена „патриотска“. Ајде да видиме што значи тоа во Америка! Каква иронија, тоа беше всушност најевтината понуда. Патриотизмот лесно се продава, скапо се плаќа.

Овде завиткан во целофан со панделка, а во Македонија угул гол! Се симнав на првата постојка и потоа долго, долго чекорев сама. Американски Брисел, администрација на моќта. „Ова не е доволно за мене“, ми повторуваше во умот Мартин Еспада. Влегов во Конгресната библиотека во која се сепнав при помислата дека има и неколку мои книги на нејзините полици. Се почувствував како да сум отишла да си ги видам децата во дом. Или библиотека си е библиотека? Ама не и Конгресната.

Но, всушност, зданието „Џеферсон“ од библиотеката е она што фасцинира: повеќе личи на музеј, а има преубава читалница. Стари книги изложени во витрините, музејски објекти, Библијата од Мајнц чија фотографија веќе знам кому да му ја пратам. Паноа со информации за домородците во Америка, за човековите права. Америка преку култура сака да се извини за своите лоши политички чекори. На еден екран некои од добитниците на Пулицеровата награда за литература одговараат на прашањето „Која книга би можело да се рече дека ја има обликувано американската ли-

тература?“ Најразлични книги! А чинам дека современите американски поети за мајка ја сметаат Елизабет Бишоп, а за татко Волт Витман. Во моите краишта од светот се признаваат само татковците. Да не е како што пее Чарлс Форт „Некој живеел во соба и не сакал ништо“? Една средовечна жена ме фотографира на скалите од библиотеката. Дури на фотографијата забележувам дека лицето ми го фатило американско сонце. А во Вашингтон врне. Во мене, пак, протекува песната на Лин Емануел „Мојот живот“ (*како Јона од рибата, така јас бев ифриканиена од нејо...*), од почеток до крај, од крај до почеток.

Белата куќа е непристапна. Опколена со дрвја, одвај се гледа. Крупен полицаец со куси ракави и бермуди и со куче на врвка. Возило на тајната полиција. Јадам хот-дог за четири долари и зјапам во куќата во која се одредува судбината на светот, со цена која не може да се плати. Клаудиа Емерсон вели „Таа рече дека тоа почнало со притисок, а не толку со болка“. Која ли прва или Најпрва дама ќе седи во оваа куќа и без притисок и без болка?

Враќајќи се кон железничката станица, возачот на автобусот, Афроамериканец на 35-годишна возраст, цела вечност се кара по телефон со некого. Во автобусот беше ладно, мокро, прозорците покриени со точкеста фолија низ која не може да се фотографира. Го испуштив возот за Балтимор, а следниот беше дури по два часа. Немав веќе сили за Вашингтон. „Кога некој умира, алиштата се толку многу тажни“, вели Емили Фрагос. Седев на железничката станица читајќи ја антологијата „Најдобри американски раскази 2016“. И Луиз Ердрич има расказ, толку нејзин, див и чудесен! Всушност, секој расказ е за паметење, но оној на Бен Маркус, за детето што решило да не ги сака повеќе своите родители, ме пресече како нож. За малку ќе го испуштив возот.

Алеш на телефон ми шепоти дека Ема не си поминала убаво на настава во природа. Добила дури и домашна задача. Ема потоа ми кажува дека само шетале и воопшто не се забавувале. Ми рече дека и таа и нејзините најдобри пријателки, близначките Дина и Далила, ноќта виделе човек кој поминал

низ сидот на собата, а една девојка со куса коса се шетала низ собата. Многу се исплашиле. А учителката потоа им објаснила дека тоа се духови. „Колекционерката смрт го држи на око“ (Дана Цоја).

II.10.2016, ЕШВИЛ

Веќе трети ден сум во Ешвил, најдолго од сите градови на книжевната турнеја што ја организира мојот нов издавач во Америка, Two Lines од Сан Франциско. Сè уште не познавам никого од уредниците, патувам сама по веќе определена маршрута низ градови и независни книжарници во кои преку читање и разговор го претставувам „Резервен живот“ во превод на Кристина Крамер на англиски. За жал, Кристина е во Торонто, има обврски на факултетот, па морам да се пробијам сама низ оваа турнеја, поразлична од сите останати. Сопственичката на книжарницата во која е најавено читањето во Ешвил е Унгарка. Книжарницата е пространа и убава, има и кафуле. Сопственичката ми понуди кафе, но се гледаше дека е зафатена, па затоа набрзина купив адаптер со американски штекери и си заминав. Сите во книжарницата беа срдечни и куси, потенцирајќи дека ќе се видиме на читањето. Како би било кога би дошол американски писател во Македонија или Словенија? Би талкал ли сам цели четири дена,

а сопствениците на книжарницата кај што ќе има читање да не одвојат време за него? Одново и одново сум збунета од американската животна филозофија. Негостољубие? Безгрижност? Професионалност? „Тие доаѓаат во прекрасни бои“, нели, Ејми Герстлер? Но, кој?

Во хотелската соба го следам вториот ТВ дуел помеѓу Хилари Клинтон и Доналд Трамп. Дама и простак. Прашањето од публиката „Што е она што го цените еден кај друг?“ ги поставува пред душевен чин: Трамп ги цени нејзината волја и истрајност, Хилари - неговите деца. Ах, Америка. Кога ли некоја дама имала предност пред простак? „Една американска жена напредува на своите колена“ (Синтија Хог). Во Македонија ни дамите ни господата немаат предност пред двата најголеми простаци што ја водат земјата и нивните простачки полтрони. Заспав со чувство на вознемиреност, како и самата да сум гласач на изборите во САД, а не сум дури ни во Македонија. Во Словенија секогаш сум разочарана од оние за кои гласам.

13.10.2016, ЕШВИЛ

Денес, пред заминувањето од Ешвил, на нашата 15-годишнина од бракот, на Алеш му испратив пет негови песни што ги препеав на македонски. Рече дека и тој има ист подарок за мене – моите песни на словенечки. „Читај сега“ (Џори Греам). И токму денес Боб Дилан ја доби Нобеловата награда за литература. На телевизиските канали куса вест и толку. На порталите реакциите се главно негативни и разочарувањето е големо кај многумина. Изгледа ретко кој го цени Боб Дилан како поет. А сепак, има и убави одсиви. Можеби Нобеловата награда не му е толку потребна на Боб Дилан, колку што ѝ е потребна на Америка, да ја поткрене, да ја охрабри, да ја ревитализира. Да ја освести дека со Трамп ќе јурне во морална пропаст.

Да, Ешвил е убаво гратче, или град, којзнае што е, но време е да заминам. Улиците веќе му ги научив, со многу кафулиња, рестораничиња и продавници со традиционални облеки и сувенири. На Ема ѝ купив меко црно кученце, Црнко. Ѐ го покажав на телефон,

веднаш го засака. Се обидувам да ја развеслам, моето отсуство ја погаѓа. Алеш како сопруг на еманципирана жена како и обично се снаоѓа одлично, иако не му е лесно. А јас овде буквално безделничам. Иако на пример препеав пет негови песни. Сакав да ја започнам книгата за деца, но немам концентрација. Иако друштво ми прават двете извонредни антологии на најдобра поезија и на најдобри раскази во САД, некако сум потиштена од самотијата и не можам да пишувам. За да пишувам ми е потребна волја, некаква тивка радост и сигурност во себе. „Да се има јазици, наместо односи“ – да, така е, Џенифер Гроц, тоа во потполност се однесува на мене.

Заминав со жолто такси. Таксистот, со циновски телесни димензии, мојот прв белец – таксист, ми раскажуваше за Ешвил: дека тоа е град во кој сите се среќни и задоволни. Сите имаат работа, сите се забавуваат, многумина од Флорида се селат овде, а за време на викенд градот врие од туристи-пивоџачи. Во Ешвил се произведува најмногу пиво во цела Америка. Имаат дури и Октоберфест, „оваа сабота, во градината

зад црквата, од еден до шест попладне“. Животот е убав, има многу млади, и дури шест универзитети. Ми кажа дека баба му и дедо му потекнуваат од Литванија, и дека пред да почине би сакал да ја види нивната татковина. Рече дека во Берлин уште пред да падне ѕидот им бил телохранител на „Ролингстоунси“. Инаку се родил во Мајами, но секогаш би живеел само во Ешвил. Рече дека денес во Америка постои дискриминација на белците од страна на Црниците. Дека малцинството е над мнозинството. Да? Така во Македонија во едни свои излагања размислуваа и некои интелектуалци: дека албанското малцинство станало поважно од македонското мнозинство. Во Словенија, пак, зборот малцинство е речиси табу. Апсолутно сметам дека секое малцинство треба да ги има сите права. Боже, не сакам да поверувам дека „Ролингстоунси“ имале расистички телохранител. Протестите на граѓаните од Ешвил против изградбата на дом за бегалците од Сирија не ги спомнува. Но, изгледа за нив Ешвил е навистина идеално, сказнолико место во Северна Каролина. Град во кој во големите американски

коли-камиончиња се вози огромна картонска кутија со тикви. Низ градот врви виолетов туристички автобус на комедијата, а на главната улица стои „Кофи бас“, и не мрда никаде. На аголот од мојот хотел има масонски центар, но морам да се највам по телефон ако сакам да го посетам. Па да ми отиде сиот словенечки кредит за американските масони!? Неколку улички подолу низ прозорците на меморијалниот дом на Томас Волф ја гледам неговата омилена фотелја. Помислувам на мојата во Љубљана – црна, веќе излитена, која не е ни фотелја, туку удобен стол во кој читам и пишувам на рака. „Томас Волф“ се вика и универзалната сала пред која бронзени музичари свират цез. Ангелот, пак, на Томас Волф е исто така меморијален. Градскиот театар ги изнел костумите да се проветрат. Во еден излог на фотокопирница здогледувам постер со натпис: „Има два основни типа на јога: јога од Индија (во која јогинот е со главата и плеките на подот, а со нозете на масичка), и јога од Алабама (во која пијан човек е пресвиткан преку столче)“.

I4.I0.2016, АЈОВА

Вчера напладне се вратив во Ајова, мојот стар, четириестдневен дом од 2005 год. Да, Гарет Хонго, „пристигнав од мојот живот од хартии и егзил“. И овојпат есенски преубава, со сите нејзини жолто-портокалово-зелени дрвја, Ајова е повеќе од гратче во Средна Америка: моја е, како мој човек. Веднаш ја најдов „Шамбау Хаус“, домот на International Writing Program, и стоевме во холот со Хју Ферер повеќе од половина час разговарајќи за „мојата“ генерација учесници на IWP. Отидов и во „Ајова Хаус“, но не се качив на „мојот“ кат, ќе се чувствував осамено не среќавајќи никого од моите тогашни пријатели. Во 2005 год. секогаш се шегувавме дека собите што гледаат кон внатрешниот двор на хотелот, целиот во жици и кабли, им го доделија на автори од поранешни комунистички земји: Виетнам, Казахстан, Косово, Унгарија, Македонија, Словенија. Спроти нас, пак, гледајќи на тревникот и игралиштето за безбол беа сместени авторите од Израел, Австрија, Шри Ланка, Австралија. Се сетив на Надја Абдуљабар од Саудиска Арабија која се

обидуваше да нè научи нас, авторките, стомачен танц. Се превиткувавме од смеа и не научивме ништо. Што ли е со Надја сега, во нејзината херметички затворена Саудиска Арабија? Ги изодев „Џеферсон“ и „Маркет Стрит“. Ја пронајдов продавничката „Џонс“ во која во 2005 година редовно си купував храна. И сега ја имаа истата „Чикен Пај“, намазот „Филаделфија“, млекото и сокот од портокал во дволитарски пластични тубички. А сепак продавничката сега ми се виде поголема. Го пронајдов и трговскиот центар и во него сè уште истата аптека/парфимерија во која понекогаш си купував лепчиња за хамбургер. Но ја немаше повеќе продавницата за „Секанд хенд“ облека во која понекогаш навраќавме ние авторките и таму ја сретнавме еднаш и Ивон Адиямбо од Кенија како си купува фустан од 50-тите, па и ние останатите испробавме сè што најдовме, но само Ивон си го купи, а едно неделно утро ја сретнав во него како оди в црква, речиси летајќи по улицата, во блаженство на левитација. Во Ајова ми недостигаа моите пријатели од IWP 2005. Нашето дружење, смеа, нашето длабоко пријателство. Разговорите со Амина Хусе-

ин од Шри Ланка за правата на жените за кои се бореше на секој начин, со Шерон Хас од Израел за нејзните кривки лезбејски љубовни врски. Сите нè воодушевуваше љубовта помеѓу Захие Кундус од Палестина и Антонио Унгур од Колумбија и нивната одлука да се земат по IWP. Кога тоа и го направија, ни испратија порака дека Антонио се преселил во Израел, и дека поради семејството на Захие ја сменил верата во муслиманска, но дека во Колумбија не знаат за тоа, па неговото католичко семејство верува дека Захие поради Антонио станала католичка. Во Ајова, Манџу Канчули од Непал ми подари прекрасен шалваркамис и непалски ѓердан што ги носам и ден-денес. Најмногу се спријателив со Ма Тида од Бурма, активистка и асистентка на Аунг Сан Су Ки која била повеќе години во еден од најлошите затвори во Бурма. Ја спасил будизмот, медитирала додека ја тепале, изгладнувале и ја оставале без лекови. Тоа ѝ беше првото патување во странство по робијата. Заради Ма Тида и некоја надземска совест што ја чувствував како човечко битие, многу ноќи во Ајова не можев око да склопам. Подоцна направивме голем раз-

говор за „Културен живот“ во Македонија и за „Содобност“ во Словенија, со надеж дека мјанмарската хунта нема да ги открие, бидејќи ѝ беше речено да не дава интервјуа за странски медиуми. Денес Ма Тида патува низ светот и сè уште се бори за правата на сите писатели и новинари – политички затвореници. Со Ају Утами, пак, од Индонезија имав убави книжевни разговори, во Индонезија таа беше вистинска ѕвезда со романот бестселер „Шаман“ за животот на жените во патријархалното општество на Индонезија. Лајла Нејхум од Либија пред кусо време ми напиша дека живее во Калифорнија, дека заминала од Либија кога го убиле брат ѝ пред сопствениот дом, пред очите на децата и на сопругата, бремена во трети месец. Се сетив на Кивао Номура од Јапонија како се опи на нашата проштална забава и плачејќи ми раскажа дека со партнерката, фламенко-танчарка, сакале да имаат дете, но не им успеало. А кога јас се породив со Ема и му ја испратив веста, ме праша со загрижен тон: „И како ќе пишуваш сега? Детето бара многу работа“. Еди Шукриу од Косово ми ги покажуваше археолошките ископини на нејзиниот лаптоп,

раскажувајќи ми како нејзиното семејство се засолнило во Македонија пред српската агресија. Помислив на Нихад од Сирија, од разурнатото Алепо, сега со живеалиште во Берлин, а дури и се презива Сирис. Во Ајова толку многу се поврзавме едни со други што одвај чекавме да се раздени и да јурнеме од хотелските соби на заедничкиот појадок, а потоа ниту пишувавме, ниту читавме – по цели денови само седевме или шетавме заедно, и зборувавме, зборувавме, за сè, за животот, за литературата, за политиката, а навечер редовно талкавме по баровите низ Ајова, танцувајќи налудничаво како да сакавме да се ослободиме од сите поминати индивидуални и колективни несреќи, или по приватните домови на студентите кои нè канеа на студентски журки и тематски вечери или во некоја од нашите соби во кои печевме пилиња во микробранови рерни и ги јадевме со раце како вистински дивјаци на книжевноста. Си заминавме од Ајова без ред или стих, освен со дневнички записи, презирајќи ги оние малкутемина автори кои остануваа во собите и пишуваа книги. Никогаш не сум живеела толку интензивно во група, месец и пол дружејќи се со толку

многу луѓе од толку многу земји. Тоа беше мојот најсреќен космополитски период во животот. Но, зошто денес не знаеме повеќе едни за други? Понекогаш низ Европа го среќавам Јозеф Хаслингер од Австрија, сега претседател на германскиот ПЕН центар. Во Ајова ги правеше најдомаќинските седенки кога дојде и неговата мила жена Едит. Во Љубљана ме посетија Џон од Австралија, Шерон од Израел и Еди од Косово. Ајова – тоа е IWP, се смеевме.

А сега, Ајова колку што останала иста, толку и се сменила. Хотелот во кој бев сместена, „Ветро“, е сосема нов, а има и други нови зданија во градот. Но, книжарницата „Ајова Букс“ останала, како и омилената „Прери Лајтс“ во која ме дочека масичка на која, покрај плакатот за моето читање и романот на англиски, стоеја и две книги од Боб Дилан, и информација дека ја добил Нобеловата награда за литература. Ми се виде и смешно и интересно да се најдат нашите книги на иста маса, во мојата Ајова. На читањето дојдоа старите пријатели и одговорни за IWP – Кристофер Мерил, одличен познавач на (пост)југословенската културна по-

литика, раскажувачот Хју Ферер и Наташа Дуровичева од полско потекло која сите ние, авторите од словенско потекло, ја чувствувавме како своја. Дојдоа и учесниците на овогодишните IWP, интересни млади луѓе од разни земји. Мери, домаќинката на резиденцијата која се грижеше за нашите физички потреби, и нејзиниот сопруг, професорот Питер, не дојдоа, Хју рече дека се во голема депресија поради Нобеловата награда. По читањето, Хју ме испрати до хотелот. Влегов во продавницата до хотелот, си купив зготвена храна и си вечерав со моите пријатели од 2005 in absentia, во нашата Ајова. Како што вели Суџи Квок Ким, „Секое отсуство има име, лик, судбина“. Низ прозорецот на хотелската соба Ајова беше целата во пепито дезен. Во паркчето на наслонот на една клупа беше нацртано диносаурусче со натпис: „Човеку, некои од нас се трудат да најдат дом“. Да, „сите овие души ни се претходнички“, рече Т.Р. Хамер, а Џули Кеин шепна „Небаре“.

15.10.2016, ЧИКАГО

Вчера на аеродромот во Чикаго ме пречека бела лимузина со црни стакла, испратена од страна на Универзитетот. Ниту јас гледав во лимузината ниту лимузината во мене, а стоевме на иста страна повеќе од половина час, сè дури случајно не погледнав во бројот на табличката, и беше ист со бројот на такси-возилото на мојот лист хартија. „Како писмо пристигнато откако пишувамот починал“ (Џефри Харисон). Патувањето од аеродромот до хотелот траеше цели два часа кои дури и во лимузина (или особено таму) се поминуваат тешко. Внатре, не знаејќи што со себеси, „можев да го чујам она што не беше речено“, исто како и Теренс Хејс. Белата лимузина со црни кожени седишта, чаши за шампањско, шише виски и Афроамериканец зад воланот конечно ме донесе до „Абер Ин“, мотел на авенијата „Мичиген“ излезен од филмовите на Хичкок. Мојот Тони Хогланд знаеше: „бев на пат толку долго со себеси“. Хотелот, со „канцеларија“ на влезот наместо рецепција, со сомнителни го-

сти со паркирани коли пред собите од кои мојата гледаше директно во огромна светлечка реклама за ресторан, го беше избрала агенцијата што мојот американски издавач ја беше изнајмил за да ги организира сите мои летови и сместувања за време на книжевната турнеја низ САД. Го избрала „Абер Ин“ во налудничаво расположение, помислувајќи дека една писателка од Балканот е веќе научена на мрачни живеалишта. Во собата светлата не работела освен двете ноќни ламби. Професорката Ангелина Илиева од Универзитетот се вцаша кога го виде мотелот. Ме покани да преспијам кај неа, но одбив, ноќ во хичкоковски стил не беше за пропуштање. Во универзитетската книжарница на другиот крај од градот, како замелушена одговарав на нејзините прашања за политичката и книжевната ситуација во бивша Југославија. Во мене одсвонуваше гласот на Ричард Хауард „Кога, мила, е вистинската возраст да се умре?“ Изутринава, таксистот кој ме однесе на аеродром беше вчудоневиден од изгледот на мотелот, и изненаден што сум сè уште жива. И јас. Ми кажа дека е од Индија, а дека сестра му

е мажена со Македонец. Со презиме Сулеј-мани, и дека живеат во Чикаго. „Многу гостопримливи луѓе, сите нејзини роднини“, повторуваше. Не бил во Македонија, како ни неговиот зет роден во Чикаго. Ама еден ден... Од Чикаго овојпат не видов ништо. Само додека полетувавме му се љубував на градот, а особено на океанот, син и светол. Чикаго од небо изгледа како урбан рај. Го засакав уште во 2005 година кога со моите мулти-култи пријатели од Ајова го крстосувавме на сите четири страни. Си помислив – овде живее Александар Хемон. Овде починала неговата ќеркичка. Ме фатија црни мисли да не ѝ се случи нешто на Ема. *Не ја видов ѝолнаџа месечина во Чикаго / рејровизорџи во жолтоџи џапси на Инди-џоџи / со сесџра мажена за Македонец/ ја зајскриваше во целосџи./ Ликоџи можев да си џо видов,/ но ѝолнаџа месечина – не.* Во Љубљана, кога има полна месечина, Алеш секогаш ми вели дека не се чувствува добро. Кога би бил овде, не би ја видел и би се чувствувал добро.

16.10.2016, МИНЕАПОЛИС-СЕНТ ПОЛ

„Каде се ангелите“, Филип Левин? Во авионот кон Минеаполис-Сент Пол си ја замислувам средбата со Луиз Ердрич во нејзината книжарница во Минеаполис. Ја чувствувам блиска, уште од нејзината прва прочитана книга „Љубовен лек“. Бременоста ќе ја помнам по нејзината есеистичка проза „Година на раѓање“. А Сребра и Злата од „Резервен живот“ си најдоа градови-близнаци: Минеаполис и Сент Пол, два во еден. Првиот ден во Минеаполис: Twin Cities Book Festival, панел „Личното и политичкото во пишувањето“. Читаме и одговараме на прашања со Каран Махаџан од Индија и Дерек Палачо од Куба. Преполна сала, луѓето седат и на подот. Личното и политичкото во пишувањето е топ-тема за разговор во 21-от век. Иако би требало да е надмината и човештвото да не треба да се запрашува повеќе што е она што ги обележува душите на писателите да не можат да побегнат од сопствениот homo politicus.

По настапот ја запознав Сара Новиќ која напиша текст за насловната на „Резервен живот“ на англиски. Колку е млада и мила! Се изгущкавме. Прочитав дека е глува, но не можев да забележам. Веднаш ја засакав. За неа овде се пишува како за вистинска звезда. Пишува на англиски, а живее и во САД и во Хрватска. Нејзиниот роман „Девојка во војна“ треба под итно да се преведе на пост-југословенските јазици. Подоцна направивме поголем разговор за The White Review и кога го прочитав нејзиниот вовед почувствував дека Сара Новиќ е мојата книжевна сестра: „Чекав во ред пред масата за потпишување книги. Се претставив себеси, а Димковска, препознавајќи го моето име, стана и со своите раце го опфати моето лице: 'Сара!', извика и иако бев далеку од сите и сè што знаев, акцентот на нејзиното 'р' и блесокот во нејзините очи го претворија Државното сајмиште на Минесота за миг во нешто како дом“.

До хотелот ме доведе еден од организаторите на фестивалот кој порано работел за „Харкур“. Ми кажа дека таму работела и

Дренка Вилен која и ден-денес љубопитно ја следи литературата од поранешна Југославија и им помага на авторите да најдат американски издавач. „Среќата, велат несреќните, доаѓа во степени“ (Џон Којти).

17.10.2016, МИНЕАПОЛИС

Цел ден шетав низ Минеаполис, првин без цел, а потоа налетав на облакодерот „Фошеј“ и се качив со лифтот до 30-от кат. Се гледаше цел Минеаполис. Чудесна глетка. Гостите од хотелот што се наоѓа во облакодерот можат кога сакаат да се искачат горе. Колку убаво пееја Африканките и Африканците во католичката црква на три улици оттаму. Црната боја на кожата им светеше како злато. Врвна убавина и грациозност. Потоа шетајќи низ градот прашав еден млад Афроамериканец – еден вид портир пред еден облакодер, каде е театарот „Гутри“. Ми даде карта на градот и се понуди да ми повика такси за осум долари. Ме праша дали сум уметник, а кога му кажав дека сум писателка, сакаше да му раскажам за „Резервен живот“. Го воодушеви паралелната линија на Злата и Сребра и југословенските републики, сакаше да слушне што повеќе. Не можев да го отргнам погледот од неговите огромни усни. Поголеми немам видено во животот. *Природата / Бој е чудесна/ чудесен.* Со таксито отидов до театарот

„Гутри“. Преубаво модерно здание на девет ката. Најгоре – т.н. жолт застаклен дел од кој, исто така во жолта боја, се гледа цел Минеаполис, а и реката, ни повеќе ни помалку туку Мисисипи. Се симнав и веднаш го најдов Градскиот музеј кој е всушност најголемата поранешна воденица во светот. Влегов во стариот дел, оној што останал откако воденицата била разурната во текот на времето, како и при првиот пожар. Покрај музејот тече Мисисипи. Голема, тешка, црна река со бели бранчиња. Река – црно на бело. Го поминав долгиот мост преку неа. Ги гледав водопадите кои единствено имаат жолтеникава боја. Реки од народ се слеваа по мостот над реката. Еден уличен свирач на саксофон изведуваше музика од цртаните филмови со Пинк Пантер. Едно дете веднаш ја препозна. Ме обзеде природата крај Мисисипи, бујната вегетација и есента која овде во Америка е крајно убава и живописна. Полека се свечеруваше. Во 18:30 изедов еден стоплен сендвич со шунка и намаз. Го барав и го проверував местото кај што требаше да дојде минибусчето од хотелот. Ми беше страв дека нема да се најдеме

со возачката, една средовечна весела жена која ги разнесува гостите на хотелот и која претпладнето весело ми рече „Или Минеаполис или Сент Пол, со близнаци е така, би рајте!“ Еден возач со долга црна старинска кола викна неколкупати: „Мадам, мадам, мадам...“ Одмавнав со рака. Една постојка за автобуси во близина беше претворена во расадник The Living Bus Shelter. „Сите билки се јадат! Однеси си дома за вечера.“ Во локалниот весник прочитав дека домородците на Северна Дакота се борат за водата што повторно, и во овој век, сакаат да им ја одземат дојденците. „Тагата што ја чувствувам ноќва не е моја тага“, Ли-Јанг Ли. Утредента во хотелот „Рамада“ појадувал типичен американски појадок: бела кајгана, којзнае дали од јајца во прав или вистински, пржени компири и тост толку сладок што не можев да го јадам со јајцата. И две благи печива, со сок и кафе. Мојот европски желудник полека се навикнува на американската храна, но нема да му биде тешко да се одвикне. А Луиз Ердрич не ја видов. На веб-страницата на книжарницата чија сопственичка е, пишува: „Ако сакате

да се сретнете со Луиз Ердрич Ве молиме да не ја барате во книжарницата туку да ја контактирате агенцијата Wylie од Њујорк“. Ах, Луиз Ердрич, „ќе се видиме во вечноста“ (Дебора Ландау). Во овој живот си ми толку блиска, а толку недостапна.

19.10.2016, СИЕТЛ

Заминувам од Сиетл. Еден од најубавите градови на мојата книжевна турнеја, град со посебна атмосфера. Иако беше ветровито и постудено од останатите места, светлината беше топла и просирна. Секој облакодер се огледуваше во останатите, а улиците, како и животот, беа up and down. Останав две ноќи. Првиот ден отидов до најголемиот градски пазар – „Пајк Маркет“, со риби во волшебни бои, со овошки од сите годишни времиња, со зеленчуци како преликани од каталог. Среден сиетлски Бит пазар. Во една мала фабрика за кашкавал гледав како од млекото прават чедар. Насекаде мирис на храна. Луѓе од сите националности. Облакодери, авениии што се сечат со улици, а близината на океанот во воздухот остава светлина, синило и мирис на лето. Октомври е, си велама, ама не си верувам самата себеси. Ги обожавам градовите крај вода. А дури и океанот мириса на кафе. Кога човек ќе помисли дека првиот „Старбакс“ се отворил токму овде. „Вселенската игла“ на Сиетл долу се огле-

дува во Тихиот Океан, горе во небото, или подобро во небесата. Сиетл има сопствени небеса како и сопствена почва – и врз двете чекорат и премногу жители на градот што оставиле трага од себеси во него, но и во светот. Човек едноставно треба да застане пред Музејот на модерната уметност и исто како статуата на ковачот што од 1992 година стои и удира со чеканот по четири пати во минута, а одмара само на 1 мај, така и секој намерник треба четирипати во минута да си ги чукне умот, срцето и душата, за да проработат како што треба. Тоа особено се однесува на Меланија Трамп со која на CNN течеше ексклузивно интервју во кое таа, Словенка од Севница, го бранеше мажот ѝ, Доналд Трамп, дека како и секој маж, и тој е всушност момче кое сака да води безобразни разговори со останатите момчиња, а не дека е женскар или мизогин. „А на времето си мислевме дека секој е сиромашен како нас“ (Бренда Шонеси).

Пред седиштето на ФБИ еден човек со список во рацете чекори лево-десно, а до него голема табла со фотографии на млади војници. Исчезнати во Авганистан, Ирак,

Сирија... „Барате ли некој ближен? Ќе го запишете ли неговото име и презиме? Ние им помагаме на семејствата да си ги најдат децата исчезнати на фронтовите.“ Не, не, немам никој таков. Ги гледам сите тие млади лица кои никогаш не се вратиле дома и никој не знае каде им е трагата, дали воопшто имаат гроб и што помислиле во последната минута на животот. Нема разлика меѓу војните, војниците, ужалените семејства. „Војната протекува во нас“, Френк Стенфорд. Мирот многу брзо ги заборава мртвите.

Вчера во 6 часот наутро ме потресе еден телефонски повик од Европа: еден мој близок човек е тешко болен. Излегов од хотелот со сема збунета. „Црно, црно и црно“, во мене повторуваше Пол Мариани. Талкав низ Сиетл со мачно чувство во душата. Отидов на брегот, платив билет за Големото тркало и четири пати се свртев околу сопствената оска. Од височина Сиетл е мек како перниче. Не ми беше страв од височината. Морето зад мене како да ми беше потпирка. Се почувствував подобро и ме зафати некаков оптимизам. Чувствата, всушност, ми беа

страшно измешани, минатото и сегашноста ме притискаа и совеста ми беше те чиста те валкана. Во книжарницата „Елиот Беј“, пак, ме очекуваше претставувањето на „Резервен живот“. Основана уште во 1973 година, кога сум имала само две години, книжарницата е денес две години помлада од мене. Како им успева на некои книжарници да доживеат човечка возраст? На читањето дојде Тонаја Крафт, мојата уредничка во „Копер Кејџон Прес“ за поетската книга „pH неутрална историја“. Млада и мила, се возела од Портланд до Сиетл цели четири часа и изнајмила соба за да преспие само за да може да присуствува на моето читање. Не можев да поверувам дека постојат и такви луѓе. На читањето дојде и Ирена Перчинкова со мајка ѝ, сестра на Ката Руменова Мисиркова, прекрасни личности кои веќе ги прочитале моите книги. Дојде и Мајкл Бигинс, преведувачот на Томаж Шаламун. Со него беше и Милева Блажич, професорка од Љубљана, моментно на тринеделен престој во Сиетл. Прекрасна вечер. Во чест на Тонаја Крафт прочитав и една песна. Одговарав на прашања за миграциите, за јазикот, за поранешна Југославија, за пи-

шувањето... На Тонаја ѝ ветив долг список на источноевропски поетеси и поети кои би требало да ги прочитаат американските читатели, ама сè уште не ги познаваат, бидејќи во САД процентот на преведени книги е само 3%. А кога ќе помислам дека во Македонија, на пример, процентот на книги преведени од малцинствата – албанското, турското итн. е речиси ист, а авторите се државјани на Македонија, тогаш и нема некоја голема надеж за Другиот во колективното книжевно наследство. „Песна и болка, песна и болка, тоа е“, нели Роуен Рикардо Филипс?

Браќајќи се во хотелот, поминувајќи по „Пајк Стрит“ од другата страна на градот низ населба со кафулиња, бездомници и кучиња скитници, за жал на раскрсницата помеѓу „Пајк Стр.“ и авенијата „Бродвеј“ не ја најдов скулптурата на Џими Хендрикс.

А во најнеобичната библиотека на светот го најдов „Резервен живот“ на англиски. Меѓу новите книги. Ох, Сиетл. Нирвана. Овде сакам да се вратам, со Алеш и Ема. „Ти си мојот прв живот, Животу“, во мое име им шепна Џејмс Ричардсон.

21.10.2016,
ОКЛАНД / САН ФРАНЦИСКО

Денес му е роденден на Алеш, 48! Најсреќен роденден, најсакан мој. Ема му направила мафини со виршли. Алеш купил торта. На фотографиите се тажни, им недостигам. И тие мене. Ме гризе совеста што е толку долго ова патување. Што се сами дома, а јас патувам, менувам градови, посетувам музеи, талкам, гледам, не станувам во 6:30, се излежувам во хотелски постели, по стопати ги гледам истите вести на CNN, читам кога ќе ми текне... Никогаш ништо нема да можам да надоместам. Се надевам само дека книгите заради кои ме канат во светот ќе си најдат што повеќе читатели и на тој начин ќе ме оправдаат пред Ема, пред Алеш и пред Бога. „Ајде да бидеме семе“, Тајџе Силверман.

Заминувам од Сан Франциско и од Окланд. Окланд речиси не го ни видов, само спиев таму, во „Вашингтон Ин“, во близина на станицата на „БАРТ“, 15 минути со воз до Сан Франциско. На живописната „Маркет

Стрит“ во Сан Франциско конечно ги запознав луѓето од Центарот за уметноста на преводот и издавачката куќа Two Lines Press кои не само што ентузијастички го внесоа „Резервен живот“ во кутичето со 3% преводна литература на САД, туку и ја организираа оваа книжевна турнеја која буквално е патување од снитата што сама не би можела да си го дозволам никогаш во животот. Пред да тргнам на турнејата, Дубравка Угрешиќ во Љубљана ми рече: „Па тоа не го прават ни најголемите американски издавачи!“ А таксистите што ме занесуваат од аеродроми до хотели, обично велат: „Па јас сум роден овде/живеам веќе 20 години овде, а никогаш не сум посетил толку градови за толку кусо време!“ Луѓето од издавачката куќа се млади, симпатични момчиња и девојки. Професионалци на новото време. Директорот, Мајкл Холтман, ме пречека со писмо во раката. Во него, честитка во калифорниски бои со натпис Thank you, а внатре рачно напишано: „Лидија, со длабока благодарност и воодушевеност ти посакуваме најпосле добредојде во Калифорнија. Ти благодариме што ја при-

фати оваа осмислена книжевна турнеја и ти благодариме за твојата чудесна книга. Со голема гордост го споделуваме твоето дело со американските читатели. Со најтопли желби, Мајкл Холтман“, а во ковертот чек што не го ни очекував. Како да не ги сакам моите Американци? Во САД секогаш сум се чувствувала добро како писателка. Во Македонија само скандал може да те стави на насловна сраница, а во САД тоа го може и литературата, па кога „American Poetry Review“ уште пред повеќе од десет години ја објави мојата фотографија на насловната страница, слушнав дека мојот сакан словенечки поет Томаж Шаламун со денови одел со списанието в рака покажувајќи им ја на сите насловната. Има такви луѓе кои се радуваат на успехите на другите. Томаж Шаламун кој во САД важи за еден од најдобрите европски поети беше еден од нив.

Моето пристигнување во Калифорнија го прославивме во тајландски ресторан. Храната беше вкусна, друштвото симпатично, атмосферата топла. Потоа уредникот во издавачката куќа ме придружуваше до музејот МОМА во кој останав со часови талкајќи

помеѓу инсталации, слики и скулптури, помеѓу векови и простори, помеѓу животот и уметноста. А потоа со воз до Ocean Beach, последната постојка на санфранциското метро. Изгледа беше најсончевиот ден во годината, зашто Сан Франциско вообичаено е потонат во магла. Прочитав дека некој производител на вотка ја прави од водните капки во маглата. Литар вотка од магла чини 130 долари. Овде буквално треба да се сфати идиомот *Фаќај маїла!* Кога се симнав од возот што помина покрај мноштво куќи и апартмани во резеда, жолта и розова боја, океанот никаде го немаше, а потоа, кога го преминав автопатот, се покажа огромна песочна плажа и Тихиот Океан одекнуваше гласен, силен, сино-бел. На плажата татко со детенце во рацете, со нозе до колена во океанот, кучиња што уживаат на слобода, една девојка како да леташе враќајќи се од плажата, а полугол сурфер се сврте воодушевено да ја погледне. Една постара госпоѓа во костим за капење, сама, како што на крајот секој останува сам. Песок и бранови што се слеваат кон тебе, а ти им се измолкнуваш. Секоја сериозна книга на оваа

плажа може да премине во тривијална. Или во крими-роман. На враќање кон возот, во малото паркче една млада Афроамериканка викаше и плачеше на сет глас, а нејзиниот партнер ја гледаше со омраза во очите. Изгледа ја имаше удрено, па околу нив се собираа минувачи, но не реагираа, само гледаа како таа мавта со рацете, вика и плаче, вика и плаче. Како во филм се слушна полициска сирена, скокање од автомобилот и четворица млади полицајци со очила за сонце направија круг околу партнерот на девојката. Таа уште посилено почна да вика и да плаче. „Темпото изгоре во тебе“, Ал Јанг.

Но и покрај сè, Сан Франциско е и природа и култура. Вертикала и хоризонтала. Симетрија на урбаното, десиметрија на етното. На едно црвеникаво автобусче ме сепнува натписот со бели букви: „Услуги за еврејски семејства и деца“. Се искачувам кон книжарницата „Сити Лајтс“. Никогаш не сум помислила дека еден ден постер за книжевна средба ќе стои во излогот на книжарницата на Ферлингети пред која пред педесетина години масовно пристигнувале автобуси со читатели кои сакале да

ги видат во живо американските битници. На првиот кат беше интересно да се види шкафот со европска литература. Домашна атмосфера на полиците, автори и авторки што ги има во европските книжарници. Небаре сум во Или-Или, во минијатурно издание. Главниот книжар и мојот издавач имаа откачена идеја: разговорот да го водиме во блиското бистро за да може да го снимат и да се чувствува во него атмосферата на октомври 2016 година. Истата вечер на ТВ тече последната дебата помеѓу Хилари Клинтон и Доналд Трамп. Среди врева од гласови, музика и чад од цигари, мирис на виски, пиво и на црн чај, зборувам ли зборувам за сè што Скот Експозито и присутните сакаат да дознаат. На сите книжевни средби низ САД најмногу од сè ми се допаѓа што никој нема никаков зазор – секој прашува сè што ќе посака, не мислејќи притоа дали прашањето е важно или необично. Во Европа луѓето сакаат да се пикнат под стол кога доаѓа делот со „прашања од публиката“, во САД како одвај да се чека на него.

Така беше и во книжарницата „Дизел“ во Окланд каде што публиката ме прашуваше

за сè и сешто, а најмногу за пред и пост-Југославија, ама и за двојазичноста на Ема, за емиграцијата, за политиката. Сјај во очите дури ми ги пружаат примероците на „Резервен живот“ со желба да им се потпишам на кирилица. Егзотика. Дојде и одличниот поет Метју Запрудер кого го познавам уште од еден негов престој во Љубљана, а во Њујорк пред неколку години ми организираше читање во клубот „КГБ“. И ден-денес ни е смешно кога ќе се сетиме дека тогаш пред читањето во клубот „КГБ“ бапна Стив Мартин во живо, а кога сите се свртевме кон него, тој помисли дека се работи за некоја интерна средба, па љубезно се изви-ни пред да излезе, а ние прснавме во смеа. Во Окланд, пак, главен хит беше автобиографијата на Брус Спрингстин. „Го бараат Боб Дилан?“, го прашувам книжарот. „Не“, вели, „никој не влегува да праша за него. Една седмица по соопштението за Нобеловата награда, жив човек не прашува за неговите книги“. Просто неверојатно и некако тажно. По читањето се поздравив со моите американски издавачи и со Метју Запрудер отидовме на изложба во една галерија, по-

светена на жените и активизмот. Организаторката, Бугарка, која претпочиташе да зборува на англиски, ми подари постер на кој пишуваше. Make Trump feel sad, vote. Беше предолг за мојот куфер, па го оставив во собата во хотелот. Којзнае што ќе си рече собарката кога ќе го види. Ќе го фрли или ќе си го однесе дома? Make Gruevski feel sad, vote.

22.10.2016, ЛОС АНЏЕЛЕС

Сите патишта во Европа водат во Рим, а во САД во Холивуд. На аеродромот немаше ниту едно минибусче во мојот правец, сите тргнуваа кон Света Барбара, кон Света Моника, кон Ел Сегундо. Никогаш не сум помислила дека ќе бидам толку блиску до сите оние плажи од серијалите на телевизија, ама никогаш не ме ни интересирале. А сега калифорниското сонце ми пробиваше низ кожата и мозочната аура исто како и на актерите во серијалите посветени на калифорниските тривијалности. Најпосле еден таксист кој се појави од некаде се смилува да ме однесе до хотелот на северниот дел од авенијата „Вермонт“ во историскиот дел на Лос Анџелес, како што го нарекуваат Холивуд, но далеку за одење пеш до оној Холивуд што го гледаме на телевизија. Низ прозорците на таксито гледав во шуми и ливади, во тениски и голф игралишта, во затскриени вили со делчиња од сини базени, но ридот на кој пишува *Холивуд* не го видов. Она што е навидум очигледно мене често ми останува сокриено.

Во еден пристоен мотел рецепционерот од Бангладеш ми вели дека сум на две постојки

со метрото од центарот на Холивуд и патеката на славните. Беше жешко, во базенот пред мотелот некои од гостите се капеа. Калифорниска жештина, припек, а јас во есенски алишта. Тргнав да ја побарам книжарницата „Скај Лајт“. Беа изненадени што сум дошла порано, ми покажаа во која насока има добар ресторан, но јас претпочитав да прошетам наоколу. Палми-бандери, високи до небото. Палми-скали по кои Јаков би можел да се искачи кај Бога. Налетав на „првиот храм на Сиките од Индија во Америка“. Голема бела палата. Еден Сик стоеше пред вратата. Го прашав дали може да влезам. Ми даде жолта шамија и ми рече да се собујам. Од дете Сиките ми беа синоним за убијци. Иако се срамеа од стереотипот од детството, со страв влегов во храмот. Внатрешноста беше пространа и речиси празна. На една клупа имаше тенџере. Сикот ми понуди „света храна“ во чиниче. Беше иста како алвата што порано ја правеше мајка ми од грис, шеќер и вода. Слатка, кафеникава, вкусна. Вкусот од скопско Маџари во првиот храм на Сиките во Холивуд во Америка. Сакав да викнам „Зошто ја убивте Индира Ганди?“ А дали секоја колективна вина е и индивидуална? За трагедиите знам дека е

така. Во една од малите собички во храмот се молеше/медитираше еден стар Индиец. Една Индијка влезе кај него и во еден миг ми се причини како да лежат еден врз друг, иако не можеше да биде вистина. Имаше некаков мир во храмот, но очите на Сикот кои го следеа секое мое движење, не ме оставаа на мира. Ме праша од каде сум. „А, од Македонија? Убаво!“ Секој Индиец што некогаш ме прашал од каде сум реагираше како да знае за Македонија. За големата Македонија. „Живеам во Словенија.“ „Словенија. Словенија“, повтори, чешкајќи се по турбанот. Кога излегов, видов дека храмот има интернет. И си помислив дека Сикот сега од здодевност ќе бара да види каде ли се тие чудни земји, Македонија, Словенија. Можеби требаше да му кажам и дека живеам во Романија. Па да го запознае подобро географскиот простор на мојот живот. „Кога ќе го видиш Бога, нема да ти се допадне тоа што ќе го видиш“, пишува Морган Паркер. Или сепак?

На читањето во книжарницата „Скај Лајт“ дојде и Богдан Сучава, писател од Романија кој со семејството живее во Лос Анџелес. Дobar писател, необичен човек, професор по математика. По читањето ми предло-

жи да ме прошета со автомобилот низ Лос Анџелес. Не застанавме никаде, туку ми го покажа Холивуд на ноќна светлина, а потоа поминавме набрзина низ Беверли Хилс каде што живеат богатите од филмскиот свет, а туристичките агенции нудат тури за стоење пред нивните домови. Неолибералистичко лешинарство во кое не сакав да учествувам. Многу повеќе ме интересираше комплексот факултети и кампусот на калифорнискиот универзитет. Холивуд, пак, изгледаше блескаво и кичесто. „Блескаво и кичесто“, повтори Богдан Сучава како да ми ги чита мислите. Дење Холивуд е малку посмирен. Патеката на славните е всушност плочник врз кој се гази и кога ти се брза и кога се веднеш над секоја од нив за да ја фатиш во објективот на фотоапаратот. Си газиш врз Елизабет Тејлор, врз Џон Ленон, врз Квин... Можеш да влезеш во стапалата на Роберт де Ниро и да ги положиш дланките во неговите. Неговото тело од 2 април 2013 кога ги отпечатил стапалата и дланките во глината пред Кинескиот театар не е повеќе исто: сега му припаѓа секому. Не треба да му влезеш под кожа, можеш само во чевлите и ракавиците. Непрекинатото газење врз ѕвездите. Кинескиот

театар каде што се доделуваат Оскарите исто така изгледа кичесто. Зар Холивуд од ТВ е овој Холивуд? Колкава важност му придава светот! Сигурно зад сидовите на сите тие театри, кина, студија итн. се случува и уметност и макотрпна работа, но вака однадвор сè се чини толку импровизирано и евтино, битпазарски. Каков крај на мојата книжевна турнеја! Холивудска! Црно-портокалови балони и еден пајак што ги демне туристите од високо. Прашање на време е кога ќе се најдат во неговата мрежа. Ќе пукнат или ќе се издишат спокојно, не-холивудски? Со крајните сили на смеата, но и на љубовта, им купив „Оскар за најдобар сопруг“ на Алеш и „Оскар за најдобра ќерка“ на Ема. А Оскарите не смеат да се носат во рачниот багаж, можеш некому да му ја скршиш главата со нив, да предизвикаш терористички чин, да ги исплашиш и онака хронично исплашените жители на САД. Од Њујорк до Лос Анџелес немаше град во кој на аудио, видео или сликовен начин не одеше слоганот на денешна Америка: If you see something, say something. Со телефонски броеви за известување за најмал можен сомнеж дека некој сака нешто да направи.

Џулијана Греј потврдува: „Песот мора да си го знае своето место“.

Летот кон Европа беше налудничава дестинација: виа Москва. Седам со руски пар кој се враќа од посетата на ќерката која живее во Лос Анџелес. Со часови татко ѝ ми ги покажува нејзините фото-моделски фотографии на својот таблет. Ме прашува што работам. Кога му велем дека сум писателка, ми вели дека би можела да пишувам сценарија за Холивуд. Ах, не, велем, немам поим од тоа. Изгледа ни Русите веќе не ја сфаќаат литературата како уметност туку како бизнис. Жена му сето време дреме или спие, но не ги отвора очите. Со часови гордиот руски татко ми раскажува дека ќерка му позира за сè попознати брендови, дека е мажена со американски продуцент (кој на фотографиите личи на премладо момче) и дека и нивната ќеркичка веќе има манекенски склоности. Со коктели во рацете се излежуваат крај огромниот базен и веруваат дека животот е убав. Рускиот татко е пресреќен што ќерка му веќе е на прагот на холивудска кариера. Се чудам зошто една толку богата единка не би можела да им купи авионски билети на родителите во бизнис

класа? Русинот, кој веќе неколку пати бил и во Словенија, затоа што ја обожава минералната вода „Донат“ и дома, во некое гратче на 800 км. од Москва, има резерви за неколку месеци, ги грчи колената и не знае што со своето огромно тело пикнато во седиштето помеѓу мене и жена му. „Кога пак ќе ја видите ќерка ви?“, го прашувам. „Следната година!“, вели и незабележливо ја подголтнува плунката. Животот изгледа сепак не е толку убав. „Курзорот кој се враќа врз линијата, го брише она што било“, Том Сли.

Јас летам кон Ема и Алеш. Америка е отаде мојот живот. Литература. „Таа е сигурна дека нејзиното име почнува на Л.“ (А.Е. Стелингс).

Јас сум Л.

** Поеџскиџе џиџаџи во џекџоџ се џреџеани од аџџолоџиџаџа на најџобраџа амерџканска џоеџиџа 2016.*

БЕЛЕШКА ЗА АВТОРОТ

Лидија Димковска (1971, Скопје) завршила општа и компаративна книжевност на Филолошкиот факултет во Скопје, а постдипломски студии по романска книжевност на Филолошкиот факултет во Букурешт, Романија, каде што работела како лектор по македонски јазик и книжевност. Сега живее во Љубљана, Словенија. Преведува романска и словенечка литература на македонски јазик.

Досега објавила шест поетски збирки и три романа. За својата поезија ги има добиено германската награда „Хуберт Бурда“, романските награди за литература „Поесис“ и „Тудор Аргези“ и европската награда за поезија „Петру Крду. Била номинирана и за германската награда „Берлински мост“, за американската „Најдобра препеана книга“ и за полската „Европски поет на слободата“. За двата свои романа двапати ја добила наградата „Стале Попов“ на ДПМ, како и Наградата за книжевност на Европската унија.

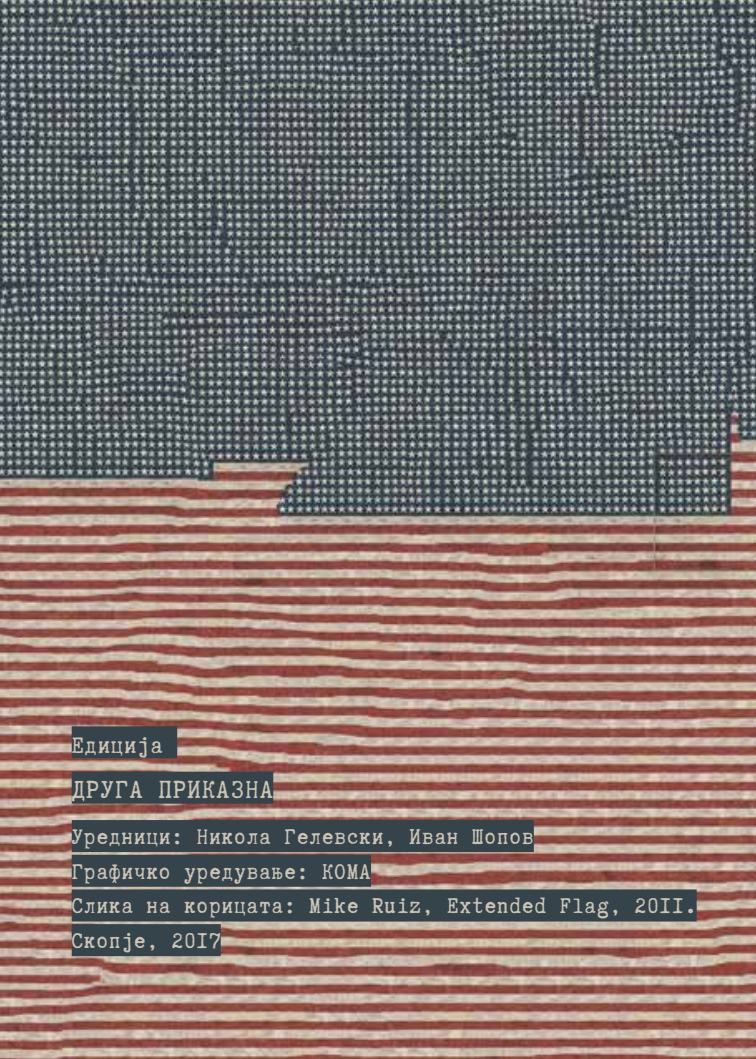
Составувач е на антологијата на најмладата македонска поезија „20.млади.мак.поети.00“, на антологијата на современата словенечка поезија и на антологијата на малцинската и имигрантската книжевност во Словенија „Од јазик на јазик“.

Учествувала на бројни меѓународни книжевни средби и читања и престојувала на многу книжевни резиденции низ светот.

едиција

ДРУГА ПРИКАЗНА

1. **Давид Алабахари**
Стар сум во Скопје
2. **Оливера Ќорвезирска**
Новелички без шеќер
3. **Лидија Дејвис**
Седам на сонце...
4. **Владимир Мартиновски**
Мачка во магла
5. **Пандалф Булкански**
Текстилна поема
6. **Иван Шопов**
091 - Антиразгледници од Скопје
7. **Бојан Бабиќ**
Жирафи во катакомби
8. **Румена Бужаровска**
Спиј
9. **Владимир Лукаш**
Радишански прелудиуми
10. **Ирена Ристиќ**
Будно пратим
11. **Влада Урошевиќ**
Барокна подморница
12. **Огнен Чемерски**
Велалучка колиба, под Водно
13. **Лидија Димковска**
Отаде Л.

Едиција

ДРУГА ПРИКАЗНА

Уредници: Никола Гелевски, Иван Шопов

Графичко уредување: КОМА

Слика на корицата: Mike Ruiz, Extended Flag, 2011.

Скопје, 2017